Matematyczna podróż w głąb Enigmy

Przemysław Biecek[1] Teresa Jurlewicz[2]

[1] IM PAN, BioTech UWr, [2] IMiI PWr

22 lutego 2008

Szyfr Skytale

Skytale to jedna z najstarszych metod szyfrowania. Używana w starożytnej Grecji, głównie przez Spartan.
Na laskę nawijano pasek pergaminu, na którym pisano tekst na stykających się brzegach, tak jak to pokazano na rysunku.
Aby odczytać tekst należało posiadać laskę o identycznej grubości.

Szyfr Cezara

Jeden z najpopularniejsych szyfrów podstawieniowych.
Nazwa pochodzi od Juliusza Cezara, który szyfrował nim swoją korespondencję z Cyceronem.

Tekst jawny:	ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
Szyfrogram:	DEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZABC

Tekst jawny:	Olimpijczycy
Szyfrogram:	Rolpslmfcbfb

Szyfr Cezara

Szyfrowanie

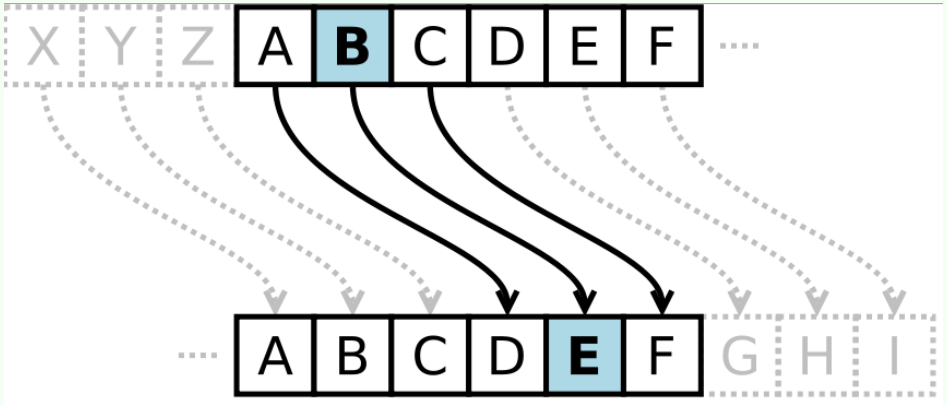

$$E_n(x) = (x + n) \mod 26$$

Deszyfrowanie

$$D_n(x) = (x - n) \mod 26$$

Gdzie n oznacza parametr przesunięcia (oryginalnie =3), a x to indeks szyfrowanej litery w alfabecie łacińskim.

Szyfr Cezara

Przed Cezarem, jego adoptowany syn, Oktawian August, używał szyfru z przesunięciem 1.
Pierwsze udokumentowane techniki złamania szyfru Cezara pochodzą z IX wieku (w tym czasie Arabowie odkryli analizę częstościową).
Wraz z odkryciem tej techniki szyfr Cezara utracił swoją praktyczną wartość.

Wersja ROT13

Najpopularniejsza w Internecie wersja szyfru Cezara wykorzystuje przesunięcie o 13 znaków (szyfr symetryczny). Znaki niełacińskie nie są kodowane.

Gaderypoluki

Gaderypoluki to rodzaju symetrycznego szyfru podstawieniowego stosowanego w harcerstwie do kodowania krótkich wiadomości. Szyfrowanie jest oparte na krótkim, łatwym do zapamiętania kluczu. Klucz ten zapisuje się w formie ciągu par liter które w kodowanym tekście są ze sobą zamieniane. Najczęściej stosowany klucz to „GA-DE-RY-PO-LU-KI", skąd pochodzi nazwa szyfru. Litery, których nie ma liście zamienników, pozostawia się w szyfrowanym tekście bez zmian.

tekst jawny:	Olimpijczycy
klucz:	GA-DE-RY-PO-LU-KI
tekst zaszyfrowany:	Pukmokjczrcr

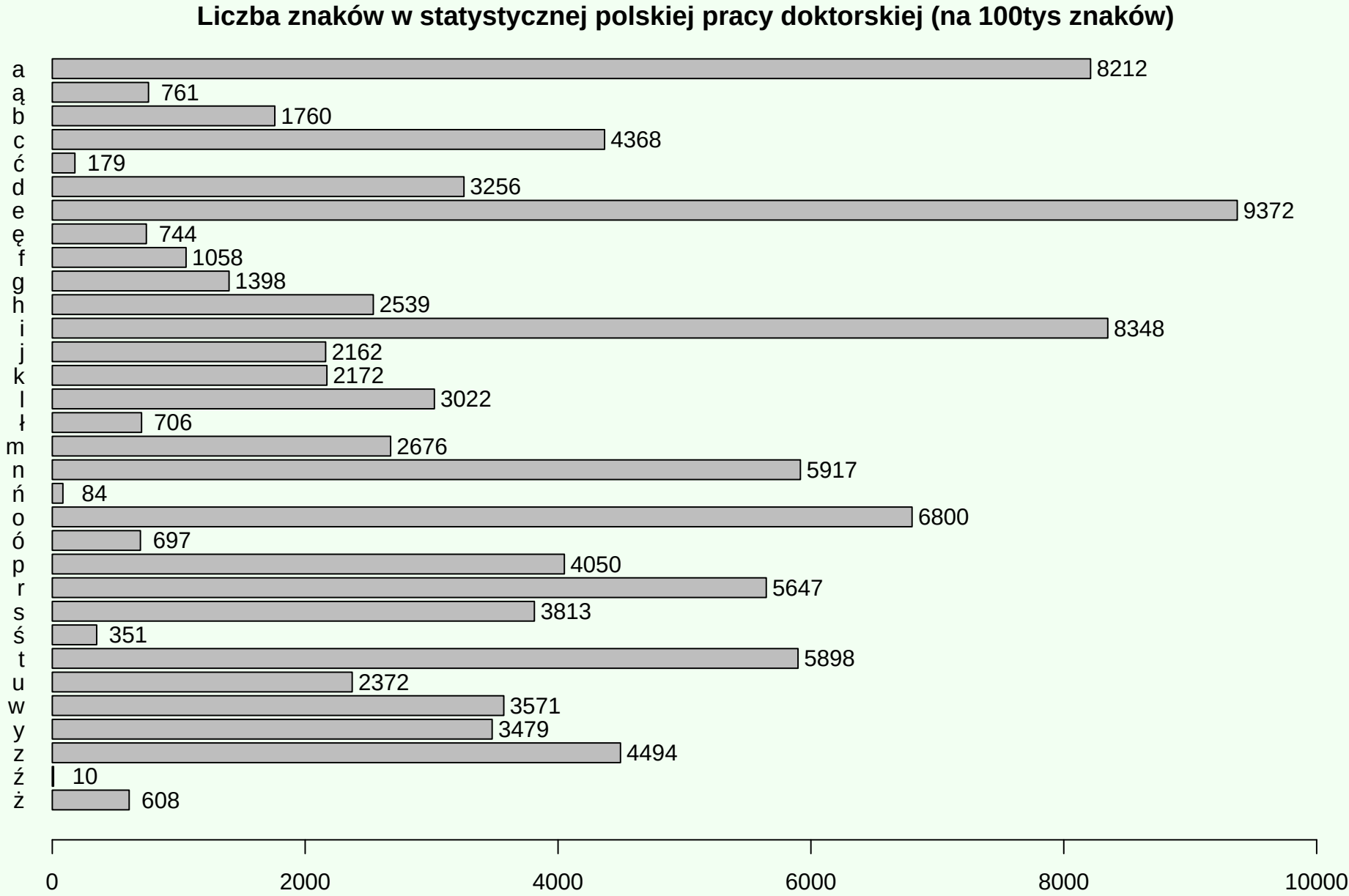
Liczba znaków w statystycznej polskiej pracy doktorskiej (na 100tys znaków)
a 8212
ą 761
b 1760
c 4368
ć 179
d 3256
e 9372
ę 744
f 1058
g 1398
h 2539
i 8348
j 2162
k 2172
l 3022
ł 706
m 2676
n 5917
ń 84
o 6800
ó 697
p 4050
r 5647
s 3813
ś 351
t 5898
u 2372
w 3571
y 3479
z 4494
ź 10
ż 608
0
2000
4000
6000
8000
10000

Szyfr Vigenere'a (złamany w wieku XVIII)

Szyfr Vigenere'a to szyfr podstawieniowy o zmiennej tablicy podstawień.
Wykorzystywany jest autoklucz, pierwsza litera (np. N) jest tajna, pozostałe są kolejnymi literami tekstu jawnego.

tekst jawny:	TO JEST BARDZO TAJNY TEKST
klucz:	NT OJES TBARDZ OTAJN YTEKS
tekst zaszyfrowany:	GH XNWL UBRUCN HTJWL RXOCL

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A
C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B
D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B	C
E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B	C	D
F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B	C	D	E
G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B	C	D	E	F
N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M

Szyfr Vigenere'a (złamany w wieku XVIII)

Ten szyfr również można złamać analizą częstościową.
Należy analizować częstość występowania par znaków.

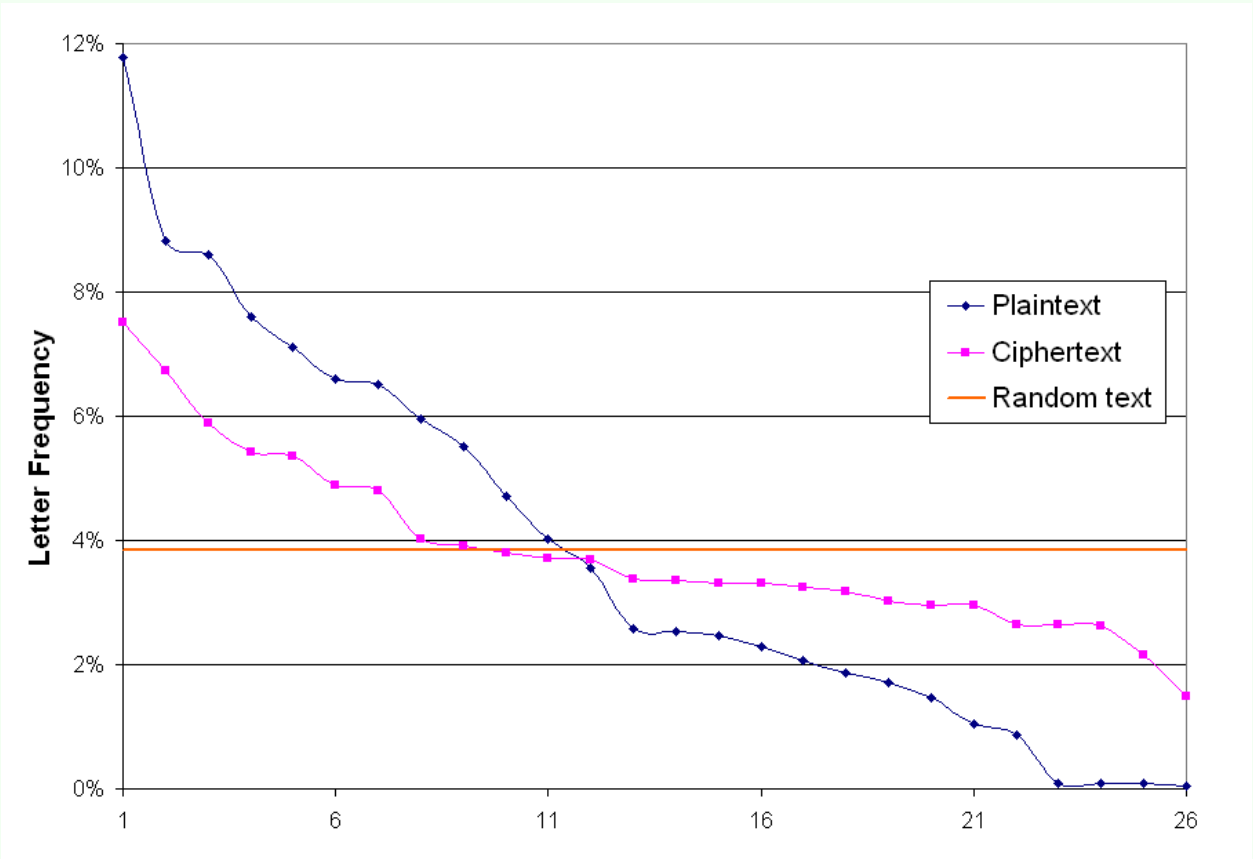

Budowa Enigmy

Hugo Koch zaprojektował maszynę szyfrującą, ze zmiennym szyfrem podstawieniowym innym dla każdego znaku. Komercyjna wersja była sprzedawana przez Scherbius & Ritter od 1918 roku.

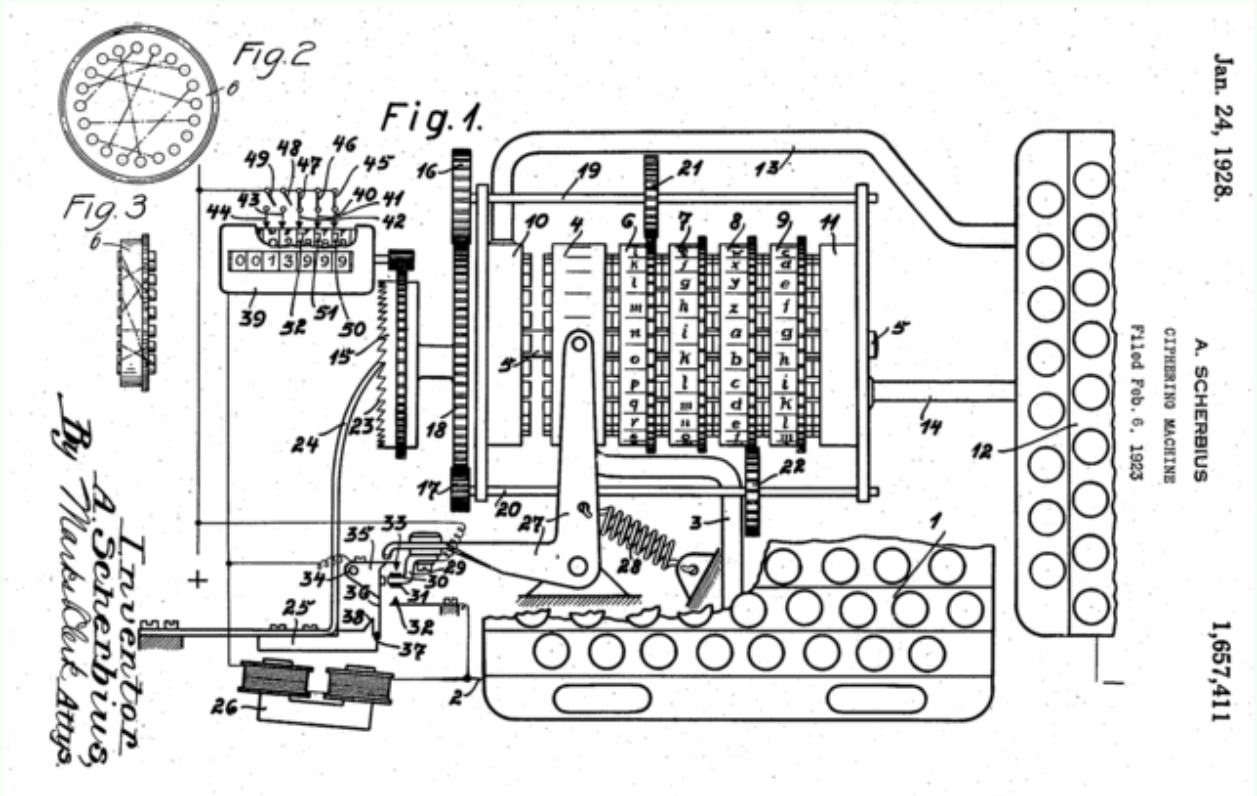

Budowa Enigmy

Dzięki zastosowaniu obrotowych wirników oraz zmiennej łącznicy Enigma była odporna na wszystkie znane techniki dekryptażu.
Do Enigmy produkowano różnorodne wyposażenie dodatkowe, np. zdalną drukarkę.

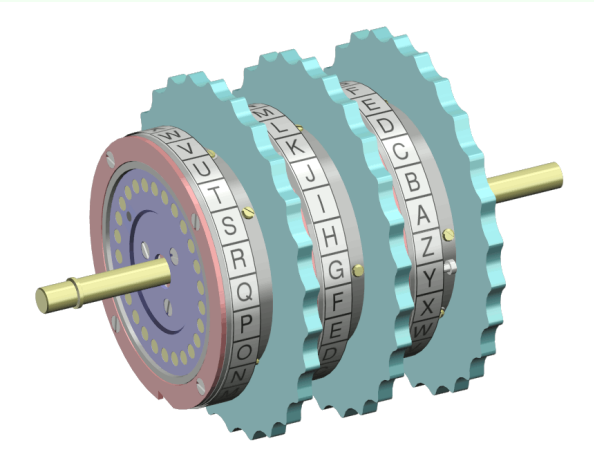

Budowa Enigmy

Szyfr Enigmy jest symetryczny dzięki zastosowaniu walca odwracającego. Ułatwiło to pracę szyfrantom, ale również kryptologom.

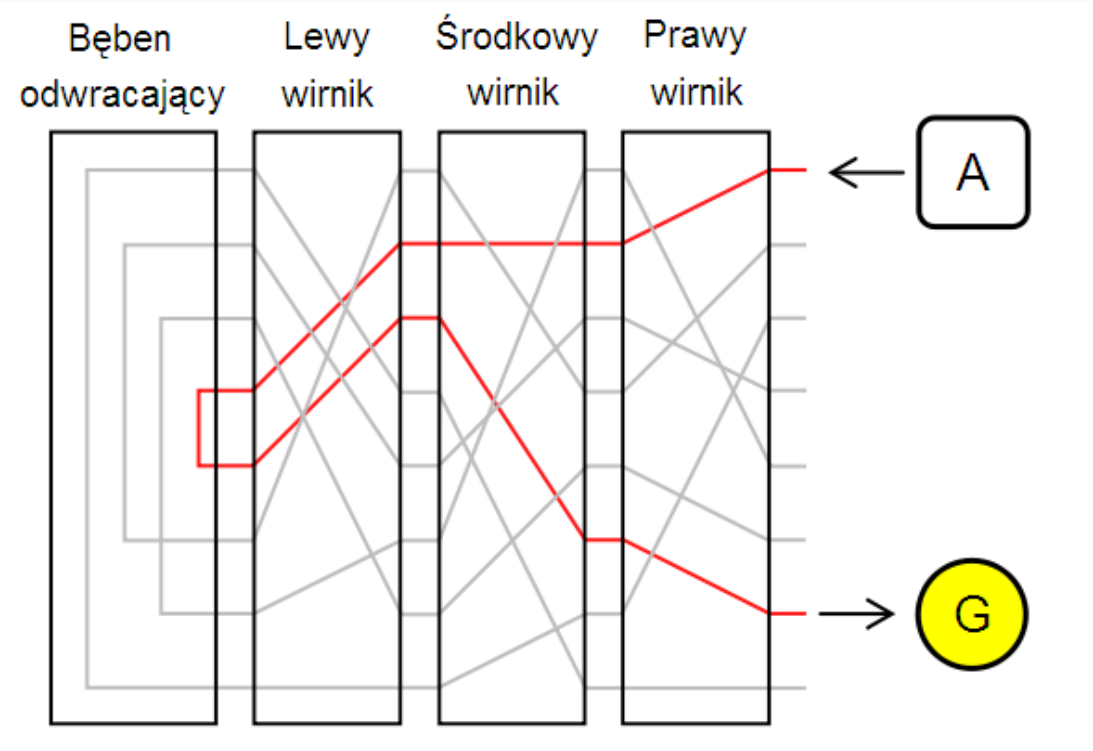

Budowa Enigmy

Enigmę można opisać jako złożenie permutacji.
Niech P oznacza permutację dla łącznicy kablowej, U oznacza permutację dla walca odwracającego, a L,M,R oznaczają permutacje dla trzech kolejnych wirników. Szyfrowanie pierwszego znaku przez Enigmę (E) można opisać jako:

$$E = PRMLUL^{-1}M^{-1}R^{-1}P^{-1}$$

Po każdym naciśnięciu klawisza wirniki obracają się zmieniając przekształcenie. Niech S będzie permutacją odpowiadającą przesunięciu o 1. Wtedy dla i tego znaku szyfrowanie przez Enigmę (E) można opisać jako

$$E = PS^{-i}RS^{i}MLUL^{-1}M^{-1}S^{-i}R^{-1}S^{i}P^{-1}$$

Klucz Enigmy

Dzienny klucz Enigmy (jej początkowe ustawienie) zawierało następujące informacje:

- Kolejność wirników (Walzenlage) — numery oraz kolejność w jakiej mają być zamontowane wirniki.
- Ustawienie wirników (Ringstellung) — pozycja w jakiej należało ustawić początkowy obrót wirników.
- Ustawienie łącznicy kablowej (Steckerverbindungen) — schemat połączenia wtyczek na łącznicy kablowej.

Ponadto operator miał wybrać unikalny (odmienny dla każdej wiadomości) trzyliterowy klucz wiadomości.

Klucz Enigmy

Wywiady angielski i francuski znały zasadę działania Enigmy. Jednak z uwagi na liczbę możliwych kluczy dziennych

$$\approx 6!\ 26^3\ \frac{26!}{2^6\ 6!\ 14!} \approx 10^{16}$$

uznały ją za niemożliwą do złamania.

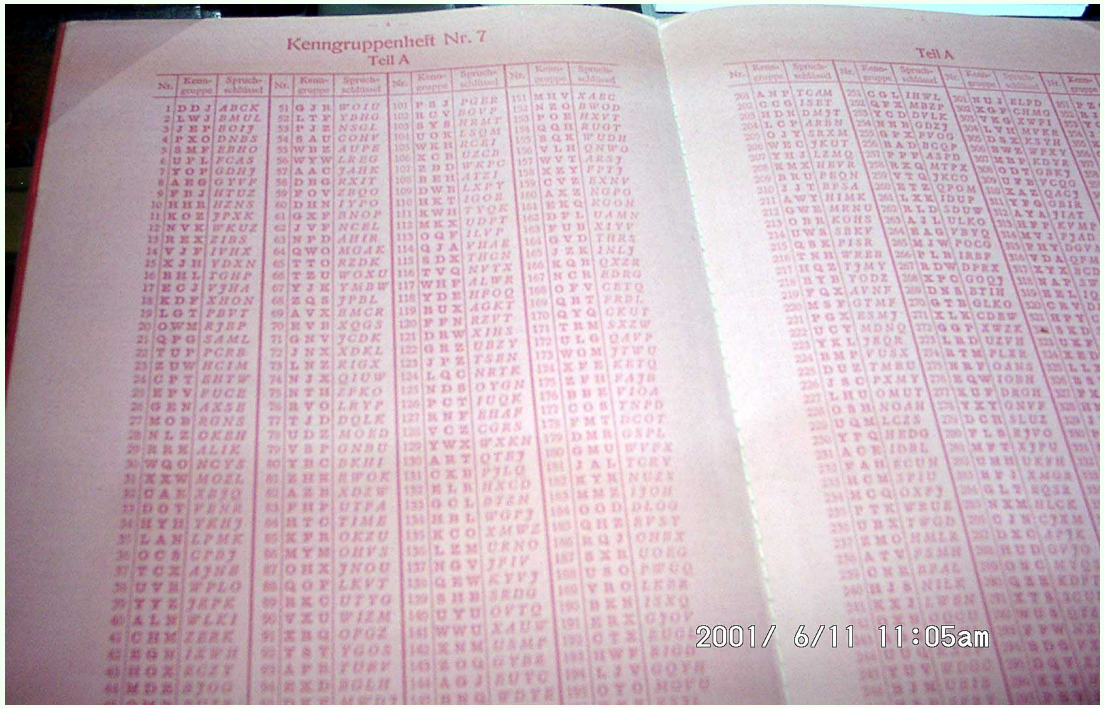

Biuro Szyfrów

W styczniu 1929 w Uniwersytecie Poznańskim zorganizowano kurs kryptologii dla studentów matematyki znających język niemiecki.

Jesienią 1930 utworzono w Poznaniu filię Biura Szyfrów w której zatrudniono m.in. Mariana Rejewskiego, Jerzego Różyckiego oraz Henryka Zygalskiego.

Mocarstwa zachodnie tak mocno wątpiły w możliwość złamania algorytmu szyfrującego Enigmy. Francuski wywiad przekazał plany budowy maszyn Enigma zdobyte około roku 1931 przez francuskiego agenta traktując te informacje jako bezwartościowe.

Polscy krzptolodzy

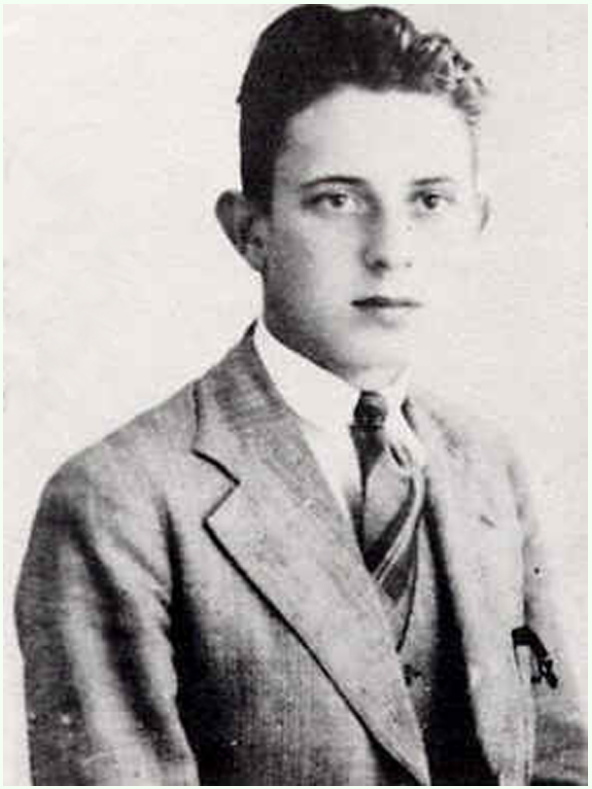

Teoria koincydencji

Stała koincydencji to prawdopodobieństwo pojawienia się dwóch identycznych liter odległych o pewną ustaloną liczbę znaków.

Czynadchodzącecociepłenietoznakostatecznegokończazimyczy
tożmożliwyjestjeszczepowrótmrozówiśnieguGrzegorzGumiń
skiZimajużniewróciPoniedziałkowyskoktemperaturyniebędzi
echwilowycałyostatnitydzieńlutegobędziebardzociepłyTer

- Dla języka polskiego charakterystyczna stała koincydencji to 0.048.
- Tekst po zaszyfrowaniu szyfrem podstawieniowym ma taką samą stałą koincydencji.
- Dobrze zaszyfrowany tekst w którym częstości znaków są losowe ma stałą koincydencji równą 0.038 dla 26 znakowego alfabetu.

Teoria koincydencji

Okazuje się, że depesze o tych samych prefixach stosują ten sam podstawieniowy szyfr (mają stałą koincydencji charakterystyczną dla języka niemieckiego).

`rfbwldpcaihwbqxemtpobfvgqihfgrojvddzluwsjurnkthcly`
`rfbwldnwelsoapxoazybbyzrqqcjdxcfkhingdfcmjvpiktelm`

Ale depesze o różnych prefixach mają stałą koincydencji charakterystyczną dla losowych znaków.

`rkxwfokiscixjwtwqapdredbwlfvgkcojhstnpboafnugvuemh`
`wdxroohrktgusdtudeqlswfpvfqnrcyavzjlyiknoxhonmgepw`

Wniosek: Początek depeszy koduje klucz dla reszty depeszy.

Łamanie Enigmy

W ciągu dwóch lat Marian Rejewski złamał kod Enigmy rozbudowując matematyczną teorię cykli.

Obserwacja 1

Każdą permutację można rozłożyć na cykle.

Definicja 1

Transpozycje to cykle o długości 2.

Definicja 2

Inwolucja to permutacja, której złożenie ze samą sobą jest identycznością. Inwolucja składać się może wyłącznie z punktów stałych i transpozycji.

Teoria cykli

Permutacje możemy składać

Permutacja A	Permutacja B	Złożenie B∘A
a $->$ c	a $->$ b	a $->$ d
b $->$ d	b $->$ c	b $->$ e
c $->$ a	c $->$ d	c $->$ b
d $->$ e	d $->$ e	d $->$ a
e $->$ b	e $->$ a	e $->$ c

Permutacja A: (ac)(bde)
Permutacja B: (ac)(bde)
Złożenie B∘A: (ad)(bec)

Łamanie Enigmy

Twierdzenie 1

Złożenie inwolucji to permutacja w której elementy transpozycji trafiają do cykli tej samej długości.

Twierdzenie 2

Jeżeli w permutacji jest parzysta liczba cykli o tej samej długości to można taką permutację rozłożyć na dwie inwolucje.

Teoria cykli

Analizując początki depesz możemy odkryć cykle w złożeniach odpowiednich permutacji (pomiędzy pozycjami i a $i+3$). Znaleźliśmy cykle (a)(bc)(dvpfkxgzyo)(eijmunqlht)(rw)(s).

auq amn	maw uxp	sug smf
bnh chl	nxd qtu	tmn eby
cik bzt	nlu qfz	taa exb
ddb vdv	obu dlz	use nwh
ejp ips	pvj feg	vii pzk
fbr kle	qga lyb	vii pzk
gpb zsv	rjl wpx	vqz pvr
ikg jkf	syx scw	xrs gnm
khb xjv	syx scw	ypc osq
khb xjv	syx scw	ypc osq
maw uxp	sug smf	zsj ywg

Maszyny do dekodowania szyfrogramów

Aby zautomatyzować proces dekodowania skonstruowano Cyklometr i Bombę kryptograficzną do dekodowania depesz.

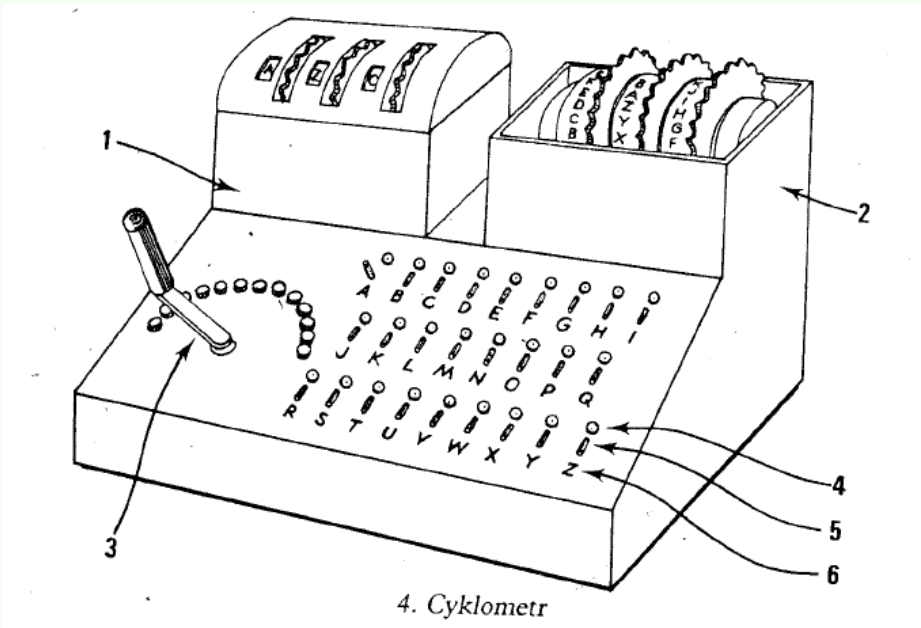

4. Cyklometr

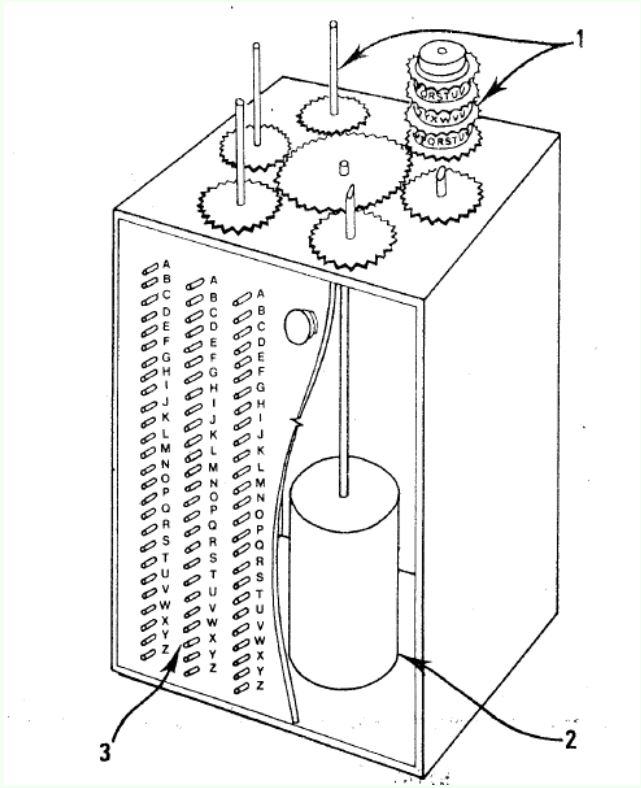

Co działo się później

- Niemcy nieustannie modyfikują Enigmę. Do jej rozkodowania potrzebne są coraz większe nakłady finansowe. Miesiąc przed wybuchem wojny (26 lipca 1939) Biuro szyfrów przekazuje rozpracowaną maszynę wywiadowi francuskiemu i angielskiemu.
- Metody dekryptażu rozwijane są Bletchley Park. Do rozkodowania najbardziej skomplikowanej wersji Enigmy „Lorenz" powstał Colossus - pierwszy na świecie komputer.
- Władysław Kozaczuk i Jerzy Straszak, w swej publikacji twierdzą, że „panuje ogólne przekonanie, że Ultra zaoszczędziła światu co najmniej dwóch lat wojny i prawdopodobnie zapobiegła zwycięstwu Hitlera".

Bohaterowie

10 listopada 2007 z okazji 75 lecia złamania Enigmy odsłoniono „Pomnik kryptologów”.

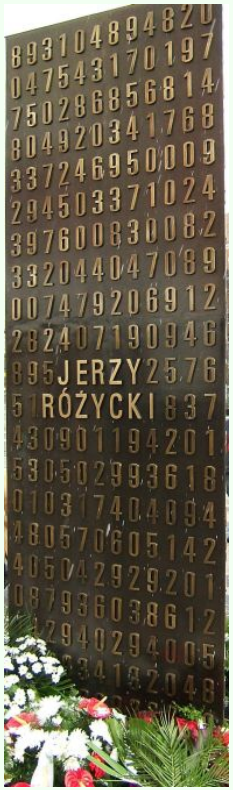

Warto przeczytać

- Marian Rejewski. Jak matematycy polscy rozszyfrowali Enigmę. Roczniki PTM. Wiadomości Matematyczne 1980 (dostępny elektronicznie).
- Leszek Gralewski. Złamanie Enigmy. Wyd. Adam Marszałek, 2005.
- Marek Grajek. Enigma. Bliżej prawdy. Wyd. Rebis 2007.
- 21 numer MMM Magazynu Miłośników Matematyki (dostępny elektronicznie).
- Strona z zagadkami o Enigmie http://www.im.pwr.wroc.pl/ tjurlew/dfn2007E.htm.
- Adres symulatora http://www.biecek.pl/projects/Enigma2/Enigma.html.